

ZOMBORI ISTVÁN^{ID}

ny. múzeumigazgató
Móra Ferenc Múzeum
e-mail: heh.szeged@gmail.com

Glattfelder Gyula püspök és az 1921-es román földreform

Az 1918. november 13-i belgrádi fegyverszünet után a román és szerb csapatok azonnal megszállták Erdélyt. A magyar közigazgatás megszűnt, helyette a románok saját hivatalaikat vezették be. Egyedül az egyházakkal nem tudtak mit kezdeni, azok megmaradtak a magyarok kezén. A római katolikusok négy püspöksége, a szatmári, a váradi, a gyulafehérvári és a temesvári székhelyű csanádi püspökség, valamint a szerzetesrendek nemcsak a hitélet területén látták el a magyarakat, de igen jelentős oktatási tevékenységük is volt, hiszen számos oktatási intézményt, iskolát működtettek.

Természetesen a román szervek és maga a román állam tisztában volt azzal, hogy az egyházak jelentik a magyarság számára azt a szervezetet, intézményrendszert, amely a magyar nyelvet, a magyar kultúrát és egyáltalán a magyar identitást fenntartja, és feltételezhetőleg a jövőben is ezt teszi. A magyarság befolyását csökkenteni akaró románok számára teljesen világos volt, hogy a lehető leghatékonyabb beavatkozást a *földreform* végrehajtása jelenti. Ez egyébként nem jelentett újdonságot, hiszen a korabeli kelet-európai országok mindegyikében napirenden volt ez a kérdés a 19. század vége, 20. század eleje óta. A különböző agrármozgalmak követelték hol harcosabb, hol békésebb fellépéssel az adott országokon belüli földreform végrehajtását.

Sajátos volt a helyzet Romániában, illetve a trianoni békeszerződés révén Romániához került 103 000 négyzetkilométerrel. Ezt a területet a továbbiakban Erdély néven fogjuk emlegetni (azaz Erdély alatt az 1920 után Romániához csatolt 103 000 négyzetkilométert értjük, amely magában foglalja a történeti Erdélyt, a Partiumot és a bánáti részt is). Ezen a területen másfajta birtokmegosztást tapasztalunk, mint a magyarországi körülmények között. Elsősorban azt kell kiemelni, hogy a 100 kataszteri hold alatti kis- és középbirtokok száma volt a meghatározó, és ehhez képest a nagybirtokok a teljes földterületnek alig harminc százalékát jelentették. Ráadásul ezek a területek, főként erdőbirtokok jelentős részben nem

^{ID} orcid.org/0009-0001-6287-3689

egy-egy földesúr vagy nagybirtokos kezében összpontosultak, hanem elsősorban az egyházak és közintézmények tulajdonában voltak, ebből következően alapvetően ezeknek az intézményeknek a fenntartását kellett biztosítaniuk.

Ami a román viszonyokat illeti, a háború befejezése után, 1918-tól kezdve a román parasztság és közvélemény határozottan követelte a földreform végrehajtását. Romániában ebből következően különböző kormányhatározatok, illetve királyi dekrétum is született, de ezek végrehajtására nem került érdemben sor. Már az 1918. december 1-jei gyulafehérvári határozatok szóltak a „gyökeres agrárreformról”. A román király ezen igény alapján 1918. december 13-án kiadott egy dekrétumot a földreformról. Ez azonban csak Óromániára terjedt ki, hisz a magyar területekről ekkor még szó sem volt. Az erdélyi Kormányzótanács 1919. szeptember 10-én adott ki egy rendelettvényt, amely már Erdélyre vonatkozott, és a kisajátításokat rendelte el. Valójában azonban a tényleges agrártörvényt az 1921. július 23-i földtörvény jelentette.¹

1921. július 23-án került sor a tényleges földreform elfogadására, amit az azt elfogadató román földművelésügyi miniszterrel Garoflid-féle földreformnak is neveztek. A parlamentben történt elfogadás után természetesen hosszabb időnek kellett eltelnie, amíg az ezzel kapcsolatos végrehajtási utasítás is megszületett. Erre a minisztérium felállította a Birtokügyi Bizottságot, amely ennek a végrehajtását szervezte.

A romániai földviszonyokat tekintve érdemes megjegyezni, hogy a Trianon révén odacsatolt korábbi magyar területeken a már említett négy római katolikus püspökségnek, a nagyváradi, a gyulafehérvári, a temesvári és a szatmári püspökségnek összesen 290 507 hold birtoka volt, és ebből a földreform folyamán kisajátítottak 277 513 holdat, azaz a teljes terület 95%-át. Az Erdélyben található két nagy református kerület, az erdélyi, illetve a királyhágói református közösség teljes birtoka összesen 62 148 holdat tett ki, és ebből 25 222 holdat, a teljes terület 40%-át vették el. Az unitárius egyház 17 916 holdjából 11 389 holdat, azaz 63%-ot foglaltak le. Az Erdélyben lévő evangélikusok nagyobb része a szászokat jelentette, a magyar evangélikus szuperintendencia 1041 holdat birtokolt, és ebből 73 holdat vettek el. Mindezt egyesítve megállapítható, hogy a romániai magyar egyházaknak együttesen az agrárreform előtt 371 612 holdjuk volt, amiből kisajátítottak 314 199 holdat, azaz az egész terület 84,5%-át.²

Jellemző a korszak álszent és demokratikus látszatot kelteni akaró megfogalmazására, hogy amikor az 1921. július 23-i törvényt a román parlament elfogadta, utána a következő megállapítás hangzott el: „A földreform törvény Erdélyben megszüntette a magyar feudalizmust, és helyébe virágzó demokrácia alapját vetette meg.”³

¹ Marchut Réka: *Az 1921. évi erdélyi agrárreform és annak magyar fogadtatása (1919–1922)*. In: Varga Zsuzsanna – Pallai László (szerk.): *Föld – Parasztság – Agrárium: Tanulmányok a XX. századi földkérdésről a Kárpát-medencében*. Hajdúnánás, 2015. 118–120.

² Bánhidny András: *Az 1921-es romániai földreform*. Virtuális Intézet Közép-Európa kutatására, 2. évf. (2010) 1. sz. 69.

³ Idézi: Bánhidny: *Az 1921-es romániai földreform*, 68.

Ennek a földreformnak a másik nagy hibája az volt, hogy eredeti célja egyértelműen a magyarság megsemmisítése és beolvasztása volt. Ez abból is látszik, hogy a végrehajtási utasítások során másképpen jártak el az úgynevezett Órománia, tehát a korábbi romániai területeken, s másképpen a Trianon kapcsán odacsatolt 103 000 négyzetkilométeren. Erre jó példa, hogy a kisajátítási törvény elrendeli a jogi személyek és elsősorban az egyházak, illetve a különböző alapítványok falusi és városi külterületi területeinek, továbbá az alapítványi vagyonoknak, az egyházi vagyonoknak a lefoglalását. Ennek legsúlyosabb eleme az volt, hogy nemcsak a föld- és erdőbirtokokat érintette, hanem alapvetően az ingatlanokat is. Ily módon igen nagy számban iskolákat, templomokat és az egyházakhoz tartozó különböző építményeket, épületeket is kisajátítottak.

Jellemző az egyházi vagyona vonatkozó előírás, amely templomi célra maximálisan tíz katasztrális holdat, az érsekségi vagyonból maximálisan 200 holdat, a püspöki vagyonból 100 holdat, a szerzeteseknél kolostoronként maximum 63 holdat hagyott meg. Lefoglalták a káptalani, egyetemi és iskolai ingatlanokat, kivéve az elemi iskolákat. Ebben az esetben ezeknek 5 holdat hagytak meg. Teljesen lefoglalták az árvaházakat, az öregotthonokat, a szegényházakat, a kórházakat, illetve azok ingatlanjait.

Jellemző a végrehajtásra az is, hogy az úgynevezett óromániai területeken a földreform végrehajtása során vették számba azokat a birtokokat, ingatlanokat, amelyek a földreform hatálya alá estek, míg az erdélyi területeken már azt megelőzően összeírták azokat, és az így keletkezett részletes és alapos listák alapján hajtották végre a földreformot. A másik legnagyobb probléma az volt, hogy a kisajátítás esetében a különböző megítélt kisajátítási árak alapjául a Magyarországról elcsatolt területeken az 1914-es gabonaárakat vették alapul, ami az ekkori, 1921-es állapotokat tekintve köszönőviszonyban sem volt az aktuális viszonyokkal, olyan alacsony értéket jelentett. Ugyanakkor a romániai területeken már a háború alatti, jóval magasabb gabonaárakat tekintették a kisajátítás ellenértékeként adódó összeg alapjának. Ez a fajta kisajátítás az egyházakat rendkívül nehéz és megalázó helyzetbe hozta. Kétségtelen, hogy a kor ismerten románbarát politikusának, Scotus Viatornak a megállapítása nem tartalmaz semmi túlzást: „Az agrárreform nemcsak a magyar birtokosokat tette tönkre, hanem az egyházakon keresztül az egész magyar értelmiségi osztályt és néha a nemzeti bosszú látszatát keltette.” A fenti megállapítást értékelve kijelenthetjük, hogy nemcsak a nemzeti bosszú látszatát keltette, hanem valójában az is volt. A végrehajtás során a négy történelmi magyar egyháztól 2140 épületet vettek el.⁴

Feltétlenül ki kell térni arra, hogy az 1921-ben meghozott törvényt csaknem egy év múlva, 1922 májusától kezdték végrehajtani. A végrehajtással kapcsolatos utasítások, különféle kiegészítések és rendeletek akkorra készültek el. A már említett Birtokügyi Bizottság volt illetékes eljárni. Jellemző, hogy ha a fentebb említett egyházak kezén meghagyott birtokméréteket összehasonlítjuk a romániai területekkel, ahol viszont a meghagyott birtokok mérete 173 vagy éppen 261 hold volt, és ha figyelembe vesszük az előbb említett magasabb kisajátítási, megváltási

⁴ Idézi: Bánhidya: *Az 1921-es romániai földreform*, 71–72.

árat, akkor még inkább szembeötlő a különbség, amely a két országrész között érvényesül.⁵

A végrehajtás az adott területeken 1922 nyarán és őszén zajlott. A végrehajtás alá került területek tulajdonosai természetesen nem fogadták örömmel. Az általunk vizsgált egyházak és az állam közti konfliktust is ez határozta meg, annál is inkább, mert a Magyarországtól elcsatolt területeken a románok kifejezetten törekedtek demonstratív módon, ünnepélyes ceremóniák keretében megkezdeni a földterületek kisajátítását. Igyekeztek arra készíteni az ottani tulajdonosokat, azaz az egyházak képviselőit is, hogy ezeken a ceremóniakon részt vegyenek. Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy „az erdélyi román földreform, hasonlóan az utódállamok többi földreformjához erősen kisebbségellenes volt. Része volt a román nemzetépítésnek, a homogén nemzetállam megteremtése vágyának, s a kialakult status quo megőrzésének.”⁶

A romániai magyarságnak és ezen belül a katolikusoknak, ideértve a görögkatolikusokat is, elismert, kiemelkedő vezetője volt a temesvári székhelyű csanádi püspökség püspöke, Glattfelder Gyula. Ő az első pillanattól kezdve, tehát a román megszállás óta maximális igyekezettel próbálta a „rábízott nyáját” védeni, ami természetesen nemcsak a katolikus híveket, hanem általában a magyarokat jelentette. Ezt így látták a román hatóságok is, így egyre inkább Glattfelder volt az a személyiség, aki a román közigazgatási, katonai és állami szerveknek és azok képviselőinek az ellenkezését, sőt gyűlöletét kiváltotta. A földreform és annak már említett, 1922-ben elkezdődött végrehajtása különösen kiélezte a kapcsolatot a főpásztor és az általa képviselt hívek, valamint a hatóságok között. Kiváltképp konfliktushoz vezetett az a nyilvánvaló eset, amikor Temes-Torontál vármegyébe jött 1922 őszén Constantinescu földművelésügyi miniszter, hogy a Zichy-féle birtokon ünnepélyes parcellázást rendezzen. Erre az eseményre hivatalosan meghívták Glattfelder püspököt is, de ő azt válaszolta, hogy köszöni ugyan az udvarias meghívót, de olyan ünnepélyen, mely az egyház jogainak és vagyonának elvételét jelenti, részt nem vehet, sőt a papoknak kifejezetten megtiltotta, hogy az ünnepélyre elmenjenek. Ezek után természetesen a hatóságok rendkívül felháborodott nyilatkozatokat tettek, az ügy hamarosan eljutott Bukarestbe, és az országos román sajtó nem kis támadást intézett Glattfelder ellen.

Mindezt fokozta, hogy 1922. szeptember 17-én Glattfelder Gyula hivatalos püspöki körlevelet bocsátott ki. A kétoldalas körlevélben részletesen kifejtette kifogásait a földreform ellen, annak szélsőséges megnyilvánulásai ellen, és megtiltotta papjainak, hogy ilyen ceremónián az ország bármely részén részt vegyenek. A sokszorosított és a papsághoz eljuttatott körlevél a hívek körében és az érintett magyarság körében nagy sikert és elismerést váltott ki. Sőt ez a körlevél, illetve ennek lefordított változata külföldre is eljutott, ahonnan különböző gratuláló levelek érkeztek a püspökhöz. Ugyanakkor amint várható volt, a temesvári román közvélemény, igen gyorsan románra fordítva a körlevelet, rendkívüli felháborodással

⁵ Marchut: *Az 1921. évi erdélyi agrárreform és annak magyar fogadtatása*, 120.

⁶ Marchut: *Az 1921. évi erdélyi agrárreform és annak magyar fogadtatása*, 133.

reagált. Miután ez eljutott Bukarestbe, ott még nagyobb felháborodást és Glattfelder elleni támadást váltott ki. Ennek fő motívuma az volt, hogy Glattfelder személyében egy magyar támadja az egész román politikai rendszert, és nemcsak a saját egyháza érdekében lép fel, hanem valójában a magyar irredenta követelések legpregnansabb képviselője. Következésképpen a legszélsőségesebb támadások közepette követelték, hogy Glattfeldert azonnal utasítsák ki Romániából, távolítsák el az országból, mert ilyen személyt nem lehet a továbbiakban megtűrni.⁷

Fölmerül a kérdés, hogy mit tett ez ügyben a magyar állam. El kell mondani, hogy a trianoni békeszerződés utáni Magyarország rendkívül nehéz és nemzetközileg teljesen elszigetelt állapotban létezett. Ez egyrészt következett abból, hogy az országot körülvevő kisantant országok földrajzi, fizikai értelemben is bekerítették és elszigetelték, másrészt a nemzetközi életben a diplomácia területén is akadályozták Magyarország kapcsolatfelvételét. Az ő törekvéseiket az első világháború győztes hatalmai, elsősorban Franciaország és Anglia támogatta. Ugyanakkor Magyarország, a magyar politika ebből az elszigeteltségből igyekezett kitörni, és ennek része volt az, hogy minden megaláztatás ellenére szeretne volna rendezni a diplomáciai, illetve gazdasági kapcsolatokat Romániával és Csehszlovákiával. Ennek megnyilvánulása volt, hogy Románia első nagykövete 1921. február 17-én megérkezett Budapestre, 1921. július 22-én pedig Magyarország első nagykövete Bukarestbe. Az is nyilvánvaló, hogy a diplomáciai kapcsolatok ilyen módon való felvétele nem jelentette azt, hogy egyenlő felekről van szó, hiszen Magyarország minden lépését akadályozták és korlátozták a nemzetközi viszonyok által adott lehetőségek szerint. Éppen ezért a magyar kormány, amely természetesen maga is az ország területi megcsönkítését elfogadni nem akaró politikát vallott és hirdetett, a külföld felé sokkal mérsékeltebb, sokkal moderáltabb hangot kellett megütönni.

Glattfelder esetében is az volt a probléma, hogy éppen ekkoriban támadt egy olyan politikai ügy, amely súlyos magyar és egyúttal nemzetközi külpolitikai következményekkel is járt. Ez volt az úgynevezett Szilágyi-féle ügy. A nemzetgyűlésben 1922. október 20-án szólalt föl Szilágyi Lajos független képviselő, aki a jelentéktelen befolyást képviselő ellenzék egyáltalán nem jelentős képviselője volt, viszont dörgedelmes felszólalásában rendkívül durva hangú, irredenta megközelítésben támadta a környező országokat, ezen belül kifejezetten Romániát. Felszólalása második részében tért rá az ominózus földreformtörvényre, rámutatva, hogy ez a román állam durva, megalázó beavatkozása az ottani magyarság életébe, holott az 1918. december 1-jei, gyulafehérvári romániai egyesülési törvényt követően a románok kiadtak egy kisebbségi határozatot is, amelyben mindenféle jogok biztosítását ígérték az országba került kisebbségeknek, amiből természetesen semmi sem valósult meg. A budapesti román nagykövet azonnal továbbította országába ezt a parlamenti felszólalást, és követelte a román kormány nevében, hogy a magyar kormány határolódjon el tőle, és nyilatkozatban jelentsen

⁷ *Chronica Aulae Episcopalis Timisoarensis*. Ed Varga Attila. Cluj-Napoca, 2006. A Glattfelderre vonatkozó rész: 343–374.

ki, hogy nem azonosul a Szilágyi felszólalásában elhangzottakkal. A magyar kormány nehéz helyzetbe került, mert egyrészt a Szilágyi-féle parlamenti felszólalás valóban ellenkezett a magyar kormány ez időben képviselt hivatalos véleményével, ugyanakkor az ország közvéleménye a felszólalásban elhangzott irredenta megjegyzéseket maximális elismeréssel fogadta, így a kormány esetleges nyilvános elhatárolódása belpolitikai botrányt idézett volna elő. Ezért a külügyminisztérium arra utasította a bukaresti nagykövetet, hogy szóban fejezze ki sajnálatát a történetek miatt, és hogy a Szilágyi-féle felszólalásban elhangzottak nem képviselik a magyar kormány álláspontját.

Az 1922 októberében–novemberében dúló diplomáciai politikai harc és magyar–román összecsapás jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a románok az előbb említett földreform-nyilatkozat miatt Glattfelder püspököt a legszigorúbb módon támadták, és próbálták az országból eltávolítani. A támadás olyan erős volt, hogy a Bukarestben működő vatikáni nuncius ugyan kiállt Glattfelder mellett, és próbálta őt védeni, de nyilvánvaló volt, hogy ezt a helyzetet nem lehet sokáig fenntartani. Maga Glattfelder is belátta ezt, és jelezte a nunciának, hogy nem akarja tovább súlyosbítani saját hívei és a magyarság egészét érintő megpróbáltatásokat, ezért hajlandó valóban eltávozni az országból. A nuncius a Vatikánt értesítve maga is emellett a megoldás mellett foglalt állást, és végül XI. Pius pápa 1923. február 17-én a nunciushoz küldött levélben felszólította Glattfelder püspököt, hogy helyezze át székhelyét Magyarországra, püspökségének ottani részébe.

Glattfelder ekkor elbúcsúzott híveitől, és 1923. március 8-án kibocsátott egy körlevelet, amelyben mindenkitől elköszönt. Kifejtette, hogy saját legjobb belátása szerint cselekedett, és nem kívánt semmi olyat tenni, ami ezt a román közvéleményben ellene irányuló gyűlöletet kiváltotta. Ha ez a megoldás, akkor aláveti ugyan magát és távozik, de nem érzi, hogy ki tudja, milyen nagy bűnt követett volna el. Ennek a magyar nyelvű közleménynek természetesen azonnal elkészült a román fordítása, és ekkor igazán elszabadult a gyűlölet mind Temesváron, mind Bukarestben. Követelték Glattfelder azonnali letartóztatását, börtönbe zárását, amire végül is nem került sor, de a román hatóságok 1923. március 23-án negyvennyolc órás ultimátumot adtak a püspöknek Románia elhagyására, aminek következtében 1923. március 25-én reggel Glattfelder püspök vonatra ült, és elhagyta Romániát. Ezt követően érkezett Szegedre, és ez lett az új püspöki székhelye.

Mindent figyelembe véve tehát megállapíthatjuk, hogy a Trianon következtében a környező államokhoz került magyarság számára a rendkívüli törvények által történt kizsákmányolás, megalázás, kifosztás és a beolvasztásra irányuló kísérleteiben, kiváltképpen a román esetben az elrendelt földreformok jelentették a legsúlyosabb csapást. A következményeket csak fokozta, hogy 1923. március 28-án a román parlament elfogadta az új román alkotmányt, amely a korábbi földreform minden megállapítását és rendelkezését magában foglalta, ezzel tehát megerősítette.

Azt, hogy az 1923-as alkotmány, illetve az 1921-es földreform milyen súlyos következményekkel járt, és milyen nagy hatást gyakorolt a későbbi időszakra, lemeríthetjük a következő évtizedek eseményeiből. 1945 után ugyanis a létrejövő pártállami rendszer Romániában minden földbirtokot és ahhoz kapcsolódó ingatlant kisajátított, így az egyházakét is. Ez így maradt egészen az 1989-es romániai

forradalomig, illetve az azt követő 1990-es romániai rendszerváltásig. Nagyon fontosnak bizonyult ugyanis, hogy akkor ott elrendelték a kommunista állam által kisajátított ingatlanok, földek stb. visszaadását, beleértve a közbirtokosságot is. 2000 januárjában lépett hatályba az az új román törvény, amely kimondta, hogy az országban élő, illetve az ország határain kívülre került román személyek, intézmények és egyházak visszaigényelhetik a korábban kisajátított és tőlük elvett ingatlanokat, beleértve a földeket, erdőket és épületingatlanokat is. Ez valóban tág lehetőséget adott arra, hogy az 1921. júliusi földreform nyomán kisajátított, de azután megmaradt területeket, ingatlanokat visszakérjék. Az 501/2001-es számú törvény külön rendelkezett az egyházi vagyonról, s kimondta, hogy az egyházak is visszaigényelhetik ingatlanjaikat. A négy magyar történelmi egyháztól elkobzott 2140 épületből azonban csak néhányat sikerült visszakapni. Ez a folyamat azóta is rendkívül lassan folyik.⁸ Mindezt figyelembe véve kijelenthetjük, hogy a romániai földreform az elcsatolt hatalmas erdélyi területek magyarsága számára rendkívül szomorú, megalázó következményekkel járt, melyek hatása napjainkig is érződik.

Bishop Gyula Glattfelder and the Romanian Land Reform of 1921

With the Peace Treaty of Trianon, 103,000 square kilometres were given to Romania. After the occupation of the territory, the Romanian authorities liquidated the Hungarian public administration and the schools. They only did not know what to do with the Hungarian churches. In 1921, the Romanian land reform law was passed, and it was a huge blow to the churches because not only the land holdings were confiscated, but the buildings standing on them as well.

Gyula Glattfelder, the Roman Catholic bishop of Temesvár, protested the land reform most intensively. Because of this, he was subjected to open attacks both in Timișoara (Temesvár) and Bucharest. This eventually led to the fact that the Romanian authorities forced him to leave Timișoara in March 1923 and to move his episcopal seat to Szeged.

⁸ Bánhid: *Az 1921-es romániai földreform*, 72.; Bodonyi Ilona: *Erdélyben más törvény érvényesült*. Magyar Nemzet, 2020. március 23.